

УДК 311.1:331.52:316.48

Волохова Л. Ф.

Євсєєнко О. Ф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Досліджуються основні структурні елементи ринку праці. Аналізуються найбільш небезпечні чинники, які створюють соціальну напругу в суспільстві. Проводиться статистичне оцінювання взаємозв'язку та тенденцій розвитку складових ринку праці в Україні.

Ключові слова: статистичне оцінювання, ринок праці, соціальна напруга, працездатне населення, рівень зайнятості, рівень безробіття, реальна зарплата.

Постановка проблеми. Особливості ринку праці в Україні, рівень зайнятості населення й безробіття є наслідком історичних, соціальних та економічних умов, які склалися у державі протягом багатьох десятиліть. Трансформація економіки у ринкову систему вимагає адекватних економіко-трудова відносин з урахуванням соціально-правової захищеності населення. За таких умов всебічне дослідження та моніторинг процесів, що мають місце в цій складовій соціально-економічних відносин, є необхідними і актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній літературі теоретичні та методичні питання стосовно проблем ринку праці, зайнятості, безробіття в різних аспектах знайшли відображення в наукових трудах В.В. Онікієнко, В.М. Петюха, Д.П. Богині, М.В. Шаленко, Е.М. Лібанової, Е.О. Грішнєвої, Г.Т. Завіновської, Г.М. Шульги, А.В. Калини, А.А. Нікіфорової, В.С. Васильченко та ін.

Разом з тим проблемні питання комплексу складових єдиної системи ринку праці, що породжують соціальну напругу в суспільстві, обумовлює необхідність поглиблених досліджень функціонування ринку праці, його сучасних тенденцій розвитку.

Тому метою даної роботи є аналіз та статистичне оцінювання складових ринку праці: зайнятості, безробіття, рівня оплати праці працюючих, структурних та міграційних процесів та визначення взаємозв'язків і тенденцій розвитку цих явищ.

Виклад основного матеріалу. В цілому сучасна модель українського ринку праці є парадоксальною і характеризується суперечностями, що породжують його ефективній інтеграції. Політика зайнятості та політика оплати праці не скоординовані, державні та ринкові регулятори не взаємодіють, ринок праці відірваний від ринків житла, кредитів, інвестицій, товарів та послуг тощо.

Все це породжує соціальну напругу як особливий стан суспільної свідомості і поведінки громадян, а також специфічне сприйняття і оцінка ними дійсності. Соціальна напруга може мати свої кількісні і якісні характеристики. Кількісні свідчать про широту та масовість розповсюдження соціальної напруги, а якісні про гостроту суперечностей та рівень незадоволеності. Серед значної кількості соціально-економічних, політико-демографічних, екологічних та інших показників для вимірювання соціальної напруги нами були обрані рівень безробіття та заборгованість по заробітній платі населенню.

Однією з корінних і соціально-економічних проблем сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки та важливою характеристикою конкурентоспроможності ринку праці є безробіття. Станом на 1 травня 2013 року кількість зареєстрованих безробітних становила 534,7 тис. осіб. За

даними Державної служби статистики, рівень безробіття в Україні знизився у 2013 році порівняно з 2012 роком з 7,9% до 7,5% [1; 5].

За офіційними даними рівень безробіття в Україні залишається нижчим, ніж у середньому по країнах Євросоюзу, де він зріс з 8,9% у 2010 р. до 9,6% у 2011 р. та становив, зокрема, у Франції – 9,7%, Болгарії – 9,9%, Португалії – 11,0%, Угорщині – 11,2%, Греції – 12,0%, Ірландії – 13,5%, Словаччині – 14,5%, Естонії – 16,9%, Литві – 17,8%, Латвії – 19,3%, Іспанії – 20,1%. [2, 5].

Проте показник щодо рівня зареєстрованого безробіття не дає повного уявлення про загальну ситуацію з безробіття в країні. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика – дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності.

На сьогоднішній день у структурі зайнятого населення продовжується скорочення питомої ваги найманих працівників на фоні зростання частки осіб, які забезпечують себе роботою самостійно або працюють безоплатно як члени сімей. За методологією МОП така зайнятість належить до категорії вразливої. І саме ці люди мають найбільшу схильність до міграції або зневірюються у пошуку роботи і стають маргіналами. За основними видами економічної діяльності (сільське господарство, добувна, переробна, будівництво, транспорт та зв'язок тощо) чисельність вивільнених працівників перевищує чисельність прийнятих на роботу.

Крім того, зростає частка осіб без професії, 23% працюючих займають робочі місця, які не потребують кваліфікації. Водночас продовжується зростання кількості зайнятих у неформальному секторі економіки. Крім того, на вітчизняному ринку праці явно простежується криза трудових настроїв та ціннісних орієнтацій населення, насамперед молоді. На тлі розгалуженої системи пільг у суспільстві зростають утриманські настрої: знижується престижність робітничих професій навіть за обмеженого доступу до зайнятості; недостатньою є мотивація людей до легальної праці тощо [3].

Нами було проведено дослідження щодо визначення впливу основних чинників на рівень безробіття. Для аналізу були обрані офіційні статистичні дані за 2012-2013 рр. [5]. На основі індексного методу, де розраховуються відносні величини, можна порахувати вплив окремих факторів на загальну зміну безробітних в країні в абсолютних одиницях виміру:

$$\Delta ZU = \sum U_1 q_1 - \sum U_0 q_1 = -55, 32 \text{ тис. осіб}; \quad (1)$$

$$\Delta Z_{\text{стрЕАН}} = (\sum U_0 q_1 / \sum q_1 - \sum U_0 q_0 / \sum q_0) \sum q_1 = -0,14 \text{ тис. осіб}; \quad (2)$$

$$\Delta Z_{\text{ЗабсЕАН}} = (\sum q_1 - \sum q_0) U_0 = 0,212 \text{ тис. осіб.}, \quad (3)$$

Де: Z – чисельність безробітних, тис. осіб; U – рівень безробіття, %;

q – чисельність економічно-активного населення, тис. осіб.

Отже, внаслідок зміни індивідуального рівня безробіття у секторах економіки чисельність безробітних зменшилась на 55,32 тис. осіб.

При цьому зміна в структурі економічно активного населення та його чисельності не суттєво вплинули на зменшення безробіття в країні. Таким чином, загальне зменшення безробіття становитиме приріст:

$$\Delta Z_{\text{заг}} = \Delta Z_U + \Delta Z_{\text{стрЕАН}} + \Delta Z_{\text{абсЕАН}} = \sum U_1 q_1 - \sum U_0 q_0 = -55392 \text{ особи.} \quad (4)$$

Отже, загальне зменшення безробітних становило 55392 особи.

Для проведення кореляційно-регресійного аналізу нами було обрано наступні змінні: квартальні дані щодо безробіття в Україні протягом 2003-2012 років, як залежна змінна та відповідні фактори впливу: обсяг ВВП за період на 1 особу, тис. грн. (X_1); середня місячна заробітна плата, тис. грн. (X_2); обсяг промислового виробництва в розрахунку на 1-цю вартості основних засобів (капіталовіддача), грн. (X_3).

На базі побудови множинної лінійної регресії, одержуємо рівняння регресії, яке має наступний вигляд:

$$U = 8.02021 - 0,0324X_1 + 0,52171X_2 - 0,84743X_3 \quad (5)$$

Для перевірки моделі на адекватність користуємося критерієм Фішера. Для цього порівнюємо практичне значення статистики Фішера з теоретичним рівнем при заданому рівні значущості або порівнюємо значення Prob(F-statistic) з 1-рівнем значущості. Отримані 1-рівні значущості менші за 0,05, а отже модель є адекватною [4, с. 83].

Коефіцієнти регресії свідчать, про наявність зв'язку між рівнем безробіття та обсягом ВВП на одну особу, середньою зарплатою та капіталовіддачею, що варто враховувати при формуванні макроекономічної політики. Адже зростання ВВП на одну особу на 1 тис. грн. призводить до зменшення безробіття на 0,03%, проте зростання зарплати на 1 тис. грн. призведе до збільшення безробіття на 0,5%, а зростання обсягу промислового виробництва в розрахунку на 1-цю вартості основних засобів на 0,1 грн. призведе до зменшення безробіття на 0,08%.

Для перевірки коефіцієнтів на значимість порівнюємо практичне значення статистики Стюдента кожного з коефіцієнтів з теоретичним значенням. На практиці, це можна зробити, порівнявши Prob з рівнем значущості. Відповідно, до нашого аналізу при рівні значущості 0,93 (1-а=0,07) усі коефіцієнти будуть значимими.

За офіційними статистичними даними спостерігається позитивна тенденція щодо рівня зареєстрованого безробіття, який визначається як відношення кількості безробітних зареєстрованих у державній службі зайнятості до середньорічної кількості населення працездатного віку (%). З огляду на це, доцільно буде побудувати трендову модель з метою визначення прогнозних показників враховуючи тенденцію, що склалася. Якщо представити залежність рівня безробіття (y) від часу (t), то рівняння тренду матиме наступний вигляд:

$$y = a + bt; \quad (6)$$

На основі відповідних формул отримуємо наступні результати:

$$b = n \sum ut - \sum u \sum t / n \sum t^2 - \sum t \sum u = -0,217 \quad (7)$$

$$a = y - bt = 4,1 \quad (8)$$

$$y = 4,1 - 0,217t \quad (9)$$

Тобто кожного року, згідно з даною моделлю, рівень безробіття зменшуватиметься на 0,217%.

При цьому у нульовому періоді (2000 рік) він був на рівні 4,1 %.

Для здійснення прогнозу на наступний період (2014 рік) достатньо підставити відповідне значення $t=14$ у рівняння регресії, відповідно отримуємо, що прогнозне значення рівня безробіття на 2014 рік становить 1,06%. Для проведення інтервальної оцінки прогнозу визначимо довірчі інтервали з ймовірною 0,95 [4, 87]: $U_{t+v} \pm t S_p$, (10)

Де: t – критерій Стюдента, S_p – похибка прогнозу. Кінцевий результат є наступним: 1,06 ± 0,26 (11)

$$0,80 < U_{14} < 1,32 \quad (12)$$

Отже, застосовуючи критерій Стюдента та стандартну похибку прогнозу, робимо висновок, що з ймовірністю 95% у 2014 році рівень безробіття знаходитиметься в межах від 0,80% до 1,32%.

Таким чином, зважаючи на дані офіційної статистики, в Україні рівень зареєстрованого безробіття серед працездатного населення щороку зменшується на 0,22 процентні пункти. За такою тенденцією можна було б сподіватися, що через декілька років в Україні не буде безробіття взагалі, що малоймовірно. Це обумовлює необхідність вдосконалення реєстрації безробітних та надання їм реальної допомоги службами зайнятості.

Залишається низькою (порівняно із загальносвітовою практикою) частка заробітної плати у ВВП. Зокрема, за 1995-2011 рр. вона зросла з 43,5% до 49,7%, тоді як у країнах Європейської спільноти вона становить у середньому 65%. Свідченням низького рівня оплати праці в нашій країні є зменшення її частки у собівартості виробленої продукції від 13,6% у 1996 р. до 8% у 2010 р.

Реальна заробітна плата (у відсотках до попереднього року) у 1996-1997 рр. становила 96,6%, у 1998 р. – 96,2%, у 1999 р. – 91,1%, у 2000 р. – 99,1%. Протягом 2001 – 2010 рр. динаміка її зростання характеризувалася значною нерівномірністю: від 115% у 2003 р. порівняно з 2002 р. до 106,3% у 2009 році порівняно з 2008 р. [3, 6].

Важливим чинником зниження реальної заробітної плати є постійне підвищення цін на товари широкого вжитку, а також на енергоносії, сировину, матеріали тощо, що збільшує виробничі затрати, а, відповідно, і зростання цін на товари першої необхідності, тарифів на житлово-комунальні та інші послуги в Україні. При цьому ціни на товари й послуги, що споживаються широкими верствами населення, збільшуються більш високими темпами порівняно з іншими групами товарів. За 2005-2010 рр. індекс цін на продукти харчування зріс з 97,3% до 124,5%, а на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла з 100,7% до 116,2% [5].

Це унеможливило формування сукупного попиту на товари масового споживання вітчизняного виробництва, що спричиняє його занепад, а отже безробіття, руйнацію фінансово-економічних основ соціального захисту як зайнятого, так й інших верств населення (пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, фінансування освіти, охорони здоров'я тощо).

У загальному обсязі заборгованість по заробітній платі в Україні по промисловості складає 41,05%, у будівництві – 8,84%, а в транспортній сфері – 6,11%. Висока питома вага заборгованості і по сільському господарству – 6,34% [3, 7].

Заборгованість із виплати заробітної плати є основним показником соціальної напруги. Аналіз заборгованості по Україні виступає достатньо складним процесом. З метою визначення основної тен-

денції змін заборгованості виплати заробітної плати побудовано графік (рис. 1), який дозволяє зробити висновок що падіння суми несплаченої заробітної плати в Україні є позитивною тенденцією.

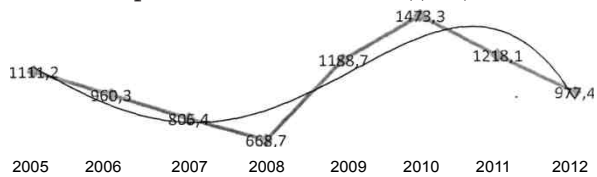

Рис. 1. Емпіричні і теоретичні значення обсягів заборгованості із виплати заробітної плати за 2005-2012 рр.

Графічне зображення також дає можливість стверджувати про наявність нелінійного рівняння тренду.

Методом перебору функцій було обрано поліноміальну параболу четвертого порядку, яка мала найвищий показник адекватності. Рівняння тренду має вигляд:

$$Y = -3,5447t^4 + 44,278t^3 - 99,743t^2 - 105,32t + 1243,5 \quad (13)$$

Одержані результати можна прокоментувати наступним чином: обсяги несплаченої заробітної плати протягом останніх 8 років в середньому становили 1243,5 млн. грн. і щорічно зменшувалися у середньому на 105,32 млн. грн.

Фактичне значення коефіцієнта детермінації дорівнює $R^2 = 0,78$, що вказує на те, що даний тренд є оптимальний та адекватно зображує несплачену заробітну плату.

На кінець 2013 року можна очікувати, що, за прогнозними даними, розмір несплаченої заробітної плати становитиме 953 млн. грн.

Для визначення інтервальної прогнозу оцінки розраховувалася стандартна похибка прогнозу, яка дорівнює: $\mu = 115,82$

За таблицею критичних значень $t(8) = 1,86$, отже, рівень заборгованості по зарплаті у 2013 році мав би коливатися у межах: $Y \pm \mu t$ (14)

А саме: $935 \pm 115,82 \cdot 1,86$. Таким чином, обсяг заборгованості із виплати заробітної плати буде коливатися від 719,57 тис. грн. до 1150,43 тис. грн.

За офіційними даними на 1.10.2013 року, несплачені по заробітній платі становлять 1025 млн. грн. [5]. Сума несплаченої заробітної плати протягом вересня 2013 року збільшилася на 4,3%, або на 41,6 млн. грн., в основному за рахунок таких галузей, як транспорт, складське господарство, поштова і кур'єрська діяльність, підприємства з виробництва машин і устаткування, будівництво.

Зупинимось ще на одній актуальній проблемі щодо функціонування ринку праці, яка певним чином створює соціальну напругу.

Щороку до державної служби зайнятості звертається в середньому 5-7% випускників навчальних закладів. Це означає, що після завершення навчання роботу не отримали 56 тис. випускників ВНЗ, 36 тис. – СНЗ та 6 тис. – загальноосвітніх шкіл. Це є однією з причин, чому сьогодні кваліфіковані кадри та перспективна молодь усе частіше шукають роботу за межами держави, а на заміну їй приходить робоча сила нижчої кваліфікації [8, 5].

Найпоширенішою проблемою доступу молоді до робочих місць з гідною оплатою праці як в Україні, так і на європейському ринку праці є якість набутих знань. Українські навчальні заклади спрямовані на отримання студентами професійних знань і майже не навчають таким надзвичайно важливим речам, як особистісні компетенції.

Отже, конкурентними перевагами вітчизняної робочої сили можуть стати сучасні професійні знання та навички з урахуванням перспективних потреб галузей, що розвиваються в Європі. Передусім це сфера збереження наявних та розробки нових енергоресурсів, галузі, пов'язані з охороною здоров'я та довкілля, і, безумовно, сфера інформаційних технологій.

Водночас має враховуватися такий небажаний ризик як відтік найбільш активної частини молоді за кордон. Це може стати для країни істотною проблемою, адже, по-перше, ускладнить задоволення потреб вітчизняних виробників товару та послуг у кадрах, а по-друге, в умовах демографічних негараздів призведе до зниження стійкості національної пенсійної системи.

Загальновідомо, що глобалізація та інтеграція на сьогодні – об'єктивна реальність. Разом із тим національна державна політика у сфері зайнятості має здійснюватися заради соціальної справедливості в умовах глобалізації. Криза продемонструвала, що результати процесу глобалізації та інтеграції є вигідними тільки для декількох країн, проте не є справедливими для більшості з них, адже декларація рівних прав не означає гарантії їх додержання, особливо в умовах економічного спаду. Отже, слід розуміти, що членство у Євросоюзі не перетворить українську робочу силу автоматично з мігрантів на місцевих жителів. Серйозними ризиками євроінтеграції стосовно робочої сили є також різні професійні стандарти, пропозиції для мігрантів низькокваліфікованих робочих місць, мовні бар'єри тощо.

Залишається ще один дуже важливий, а можливо й найістотніший фактор, що об'єктивно створює соціальну напругу – це демографічний фактор, а саме депопуляція населення України. Демографічні тенденції та старіння населення породжують певні демографічні труднощі – обмеження щодо ресурсного забезпечення соціально-економічного розвитку на перспективу, оскільки зумовлюють скорочення чисельності й частки працездатних контингентів у населенні, викликають необхідність підвищення соціальних видатків на утримання осіб похилого віку (включаючи як власне пенсійне забезпечення, так і заходи щодо збереження здоров'я тощо).

Водночас явище депопуляції – скорочення чисельності населення за рахунок його природного руху – на європейських теренах нині вже перестало бути екстраординарним: близько третини європейських держав на сьогодні фіксують природне зменшення населення. Україна серед європейських країн вирізняється, крім того, масштабністю й затяжним характером депопуляції. Наразі у складі європейських країн, охоплених депопуляцією, найвищий показник природного зменшення населення (-0,6‰) має Україна [9].

Характеризуючи специфічні риси депопуляції у межах самої України, слід, насамперед, наголосити на вищій інтенсивності природного зменшення населення та довготривалості депопуляційних тенденцій у сільській місцевості країни, де перевищення числа померлих над кількістю народжених спостерігається вже майже тридцятиріччя (з 1979 р.).

Згідно з середнім варіантом багатоваріантного демографічного прогнозу, розробленого фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, найбільш вірогідним є скорочення загальної чисельності населення України до початку 2020 р. – майже до 43,3 млн. осіб (тобто більш ніж на 3 млн. осіб, або на 6,7% порівняно з ниніш-

ньою його чисельністю). При цьому контингент населення працездатного віку зменшиться майже на 3,7 млн. осіб (або на 13%). За імовірного загального скорочення чисельності населення України до 2050 р. більш ніж на 18%, чисельність його працездатного контингенту зменшиться більш як на 1/3 [10].

На процесі демографічного відтворення негативно позначаються і міграції населення. Кожен п'ятий працездатний українець працює за кордоном. Адже серед мігрантів переважають представники найбільш продуктивних у дітородному й економічному відношеннях вікових груп. Сьогодні, за різними оцінками, за межами України шукають роботу і працюють від 5 до 8 млн. осіб, що безумовно, не сприяє зростанню народжуваності в Україні [3, 5].

Висновки і рекомендації. Ринок праці України знаходиться на відносно початковому етапі розвитку. Більшість економічно активного населення ще працює в державному секторі, а це означає, що перерозподіл робочих місць та робочої сили ще попереду. У той же час, незважаючи на низький рівень відкритого безробіття, ринок праці перебуває у депресивному стані, а можливості зайнятості залишаються обмеженими.

Враховуючи зазначене можна констатувати, що кризові явища в економіці гальмують

економічний розвиток України. Проте, динаміку рівнів зайнятості та безробіття необхідно розглядати як каталізатор структурних змін у вітчизняній економіці. Для цього необхідно сформулювати пріоритетні напрями реформування ринку праці: вдосконалення системи оплати праці; соціальна підтримка окремих верств населення; підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили; посилення ролі реального сектору економіки; вивчення досвіду провідних країн світу щодо захисту населення від безробіття шляхом запровадження страхової моделі соціального забезпечення.

В умовах наближення офіційного входження України до ЄС та серйозних викликів сучасності держава має виконувати функції регулювання ринку праці. Зайнятість має піднятися на рівень державних пріоритетів які забезпечать створення нових робочих місць в галузях, що здатні дати максимальний конкурентний ефект. При цьому перевага у створенні робочих місць має віддаватися національному бізнесу.

На шляху подолання кризи мають стати соціальні цінності, на базі чого зростатимуть і соціальна відповідальність бізнесу, і соціальна згуртованість людей праці та соціальна стабільність у державі.

Список літератури:

1. Основні показники ринку праці (річні дані) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukxstat.gov.ua>.
2. Криза і вітчизняний ринок праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ulo-socium.com/nteruj-50-2009-12-09-17-54-42/1610-2010-04-21-12-41-45>.
3. Друга хвиля світової кризи вже в Україні. П'ять ознак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.fmance.ua/ua/toplist/~2/2/258028>.
4. Прикладна статистика / Укладачі: Н. П. Лутчин, І. В. Прокопович-Павлюк. – Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 24 с.
5. Сайт Державної Служби Статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua.
6. Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/control/uk/index>.
7. Статистика : навч. посібник / [С. О. Матковський, О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак та ін.]: за ред. С. О. Матковського. – Львів : Світ, 2007. – 438 с.
8. Z - Україна – статистика, аналітика, економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zet.in.ua/>.
9. Соціально-економічне становище України за 2012 рік. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.

Волохова Л. Ф.

Евсєєнко О. Ф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОЦЕНИВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА В УКРАИНЕ

Резюме

Исследуются основные структурные составляющие рынка труда. Анализируются наиболее опасные факторы, которые могут явиться причиной социальной напряженности в обществе. Проводится статистическое оценивание взаимосвязей и тенденций развития рынка труда в Украине.

Ключевые слова: статистическое оценивание, рынок труда, социальная напряженность, трудоспособное население, уровень занятости, уровень безработицы, реальная зарплата.

Volokhova L. F.

Evseenko O. F.

Kyiv National Taras Shevchenko University

STATISTICAL ESTIMATION OF THE SOCIAL TENSIONS OF THE LABOR MARKET IN UKRAINE

Summary

We study the basic constituents of the labor market. Analyzes the most dangerous factors that can cause social tensions. Conducted a statistical evaluation of the relationship and trends of the labor market in Ukraine.

Key words: statistical estimation, the labor market, social tension, the working-age population, employment, unemployment, real wages.